

संज्ञापन कौशल्य आणि शिक्षक

डॉ. परशराम भगिरथ वाघेरे

सहयोगी प्राध्यापक

अॅड. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

संज्ञापन

माहिती, मते किंवा कल्पना यांची लिखित, मौखिक किंवा दृश्य माध्यमांच्या साहाय्याने देवाणघेवाण करणे की, ज्यायोगे या गोष्टी प्रत्येक संबंधिताला, पूर्णपणे आकलन होतील अशा प्रकारे प्रसारित करणे म्हणजे संज्ञापन होय.

जितकी कृती जास्त गुंतागुंतीची असते, तितकी ती संज्ञापित करण्यास कठिण जाते. यामध्ये खालील क्रियांचा समावेश होतो.

१. आपण काय बोलावे याचा विचार करणे.
२. आपले म्हणणे उत्तम रितीने कसे सांगता येईल याचा विचार करणे.
३. त्यासाठी योग्य शब्द शोधून काढणे.
४. आपण बोललेले दुसऱ्या व्यक्तीस समजले आहे किंवा नाही याची खात्री करून घेणे.
५. दुसऱ्या व्यक्तीने दिलेला प्रतिसाद समजून घेणे.

या संज्ञापनातील महत्त्वाच्या पायऱ्या आहेत.

संप्रेषण या संकल्पनेला इंग्रजीत Communication असे म्हणतात.

Communication हा शब्द Communis या लॅटिन शब्दापासून तयार झाला आहे.

Global Online Electronic International Research Journal's licensed Based on a work at <http://www.goeiirj.com>

Exchange of meaning between occurring either through language or non-verbally, and varying with different degrees of knowledge, motivation and attitudes

शैक्षणिक शब्दकोश

संप्रेषण म्हणजे दोन किंवा जास्त व्यक्तींनी परस्परांशी माहिती, कल्पना, मते किंवा भावना याबाबतीत केलेली देवघेव होय.

न्युमन व समर

Communication focuses on behavioural situation in which a source transmits a message to a receiver with conscious intent to affect the latter's behaviour

Miller

संप्रेषण म्हणजे एका व्यक्तीकडून दुसऱ्या व्यक्तीला पाठविलेला अर्थपूर्ण संदेश होय.

संप्रेषण घटक

१. प्रेषक	२. ग्राहक
३. संदेश	४. माध्यम

हे संप्रेषणाचे प्रमुख घटक आहेत.

संप्रेषण कौशल्य

१. शाब्दिक कौशल्य	२. अशाब्दिक कौशल्य
३. लेखी कौशल्य	

हे संप्रेषणाचे कौशल्य आहेत.

संप्रेषणातील अडथळे

१. प्रेषकांच्या मर्यादा	२. संदेशाचे स्वरूप
३. माध्यमाचे स्वरूप	४. ग्राहकाच्या मर्यादा
५. गोंधळ	

इत्यादी प्रमुख अडथळे संप्रेषणात येतात. या सर्व संप्रेषण सैद्धांतिक भागाच्या चर्चेवरून शिक्षकांकडे संप्रेषण कौशल्य असणे किती गरजेचे आहे हे स्पष्ट होते.

शिक्षक एक उत्तम संप्रेषक

शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना आशय समजेल असा करून सांगणे गरजेचे आहे. शिक्षक एक उत्तम मानसशास्त्रज्ञ असावा. विद्यार्थ्यांचा वयोगट काय? त्यांची स्थिती काय आहे? विद्यार्थ्यांना कोणता आशय समजला नाही? आशय समजण्यात कोणकोणते अडथळे निर्माण झाले? ते अडथळे दूर करण्यासाठी कोणकोणत्या उपाययोजना राबवाव्यात? या सर्व प्रश्नांचा शिक्षकाने विचार करणे गरजेचे आहे.

वर्गात केवळ शिक्षकांनी बोलू नये. विद्यार्थ्यांमधील संप्रेषण कौशल्य वाढविण्यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करावे. जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांबरोबर संवाद साधण्याचा प्रयत्न करावा. विद्यार्थ्यांबरोबर आपुलकीचे नाते निर्माण करावे. या सर्व गोष्टी उत्तम संप्रेषण कौशल्य असणारा शिक्षकच करू शकतात.

विद्यार्थ्यांना ज्या ज्या समस्या येतात त्या त्या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी संप्रेषणाची विविध माध्यमे शिक्षक वापरू शकतात.

१. टेलीफोन	२. मोबाईल
३. व्हाट्सअॅप	४. मेल
५. टेलीग्राम	

या प्रकारच्या माध्यमांतून शिक्षकांनी उत्तम संप्रेषणाने विद्यार्थ्यांच्या समस्या दूर करणे गरजेचे आहे.

उत्तम संप्रेषण कौशल्य शिक्षकांनी अवलंबितांना शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांची विचार, कल्पना, श्रवण करणे गरजेचे आहे. शिक्षकांनी सहनशील असणे आवश्यक आहे. त्या जोडीला उत्तम नियोजन व अंमलबजावणी करणे गरजेचे आहे.

उत्तम संप्रेषणाने शिक्षक विद्यार्थ्यांना प्रेरणा देऊ शकतात. त्या अर्थाने शिक्षक उत्तम प्रेरक असणे गरजेचे आहे. या सगळ्या गोष्टीकडे लक्ष देता देता आपोआपच शिक्षणाची पूर्वनिर्धारित उद्दिष्टे साध्य होतात.

थोडक्यात शिक्षणाची उद्दिष्टे प्रभावीपणे साध्य करावयाची असतील तर, शिक्षकांनी एक उत्तम संप्रेषक म्हणून पुढे यावे.

संदर्भ

- १) **शैक्षणिक व्यवस्थापन व प्रशासन**, नाशिक : य.च.म.मु. मुक्त विद्यापीठ,
- २) ल.मा.शिवणेकर, **अध्यापक भूमिका व कार्य**, पुणे : नित्यनुतन प्रकाशन
- ३) न.रा. पारसनीस, **भारतातील शैक्षणिक नियोजन**, पुणे : नुतन प्रकाशन
- ४) वाजे, एस.आर, चित्ते एच.डी., चौधरी मनिषा, **शैक्षणिक व्यवस्थापन**,
नाशिक : सात्विक प्रकाशन
- ५) **Administration and Management of Education**,

Dr. S.R. Pandya, Himalaya Publishing House.